

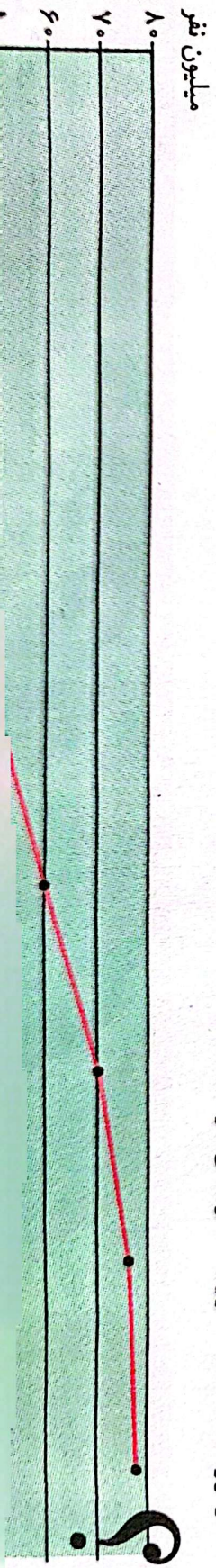
عوامل انسانی اثرگذار بر پراکندگی جمعیت	عوامل طبیعی اثرگذار بر پراکندگی جمعیت
<ul style="list-style-type: none"> ▶ حمل و نقل ▶ دسترسی به فناوری و ارتباطات ▶ موقعیت‌های شغلی ▶ سازمان‌ها و نهادها ▶ امکانات رفاهی و خدماتی 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ خاک ▶ ناهمواری ▶ دسترسی به آب ▶ آب‌وهوا ▶ پوشش گیاهی

کثر ایران به لحاظ برخورداری از موقعیت جغرافیایی ممتاز و محیط طبیعی ویژه، توانایی و ظرفیت بالای جذب جمعیت را داراست.

موقعیت جغرافیایی منحصر به فرد
 قرار گرفتن در قلب تقاطع ارتباطی خاورمیانه، آسیا و اروپا
 بهره‌مندی در حوزه تجارت منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای
 برخورداری از اقلیم چهار فصل
 قابلیت‌های ایران در جذب جمعیت

رشد جمعیت

طبق آخرین آمار سرشماری نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵، جمعیت ایران ۷۹,۹۲۶,۲۷۰ نفر است. همان‌طور که نمودار جمعیت ایران نشان می‌دهد، روند جمعیت رو به افزایش بوده است.

محاسبه میزان افزایش و کاهش جمعیت برای اندازه‌گیری رشد طبیعی جمعیت، میزان مرگ‌ومیر را در یک سال مشخص از هم کم و بر تعداد کل جمعیت تقسیم و سپس آن را به درصد بیان می‌کنند.

$$\text{میزان مرگ‌ومیر - میزان موالید} = \frac{\text{رشد طبیعی جمعیت}}{\text{کل جمعیت}} \times 1000$$

مثال: اگر جمعیت ایران در سال ۹۵، ۸۰ میلیون نفر باشد و میزان موالید ایران در سال ۱۳۹۵ حدود ۱,۳۶۲,۰۰۰ نفر و مرگ‌ومیر آن ۳۷۰,۰۰۰ نفر باشد، میزان رشد طبیعی ایران چند درصد است؟

$$\text{رشد طبیعی} = \frac{1,362,000 - 370,000}{80,000,000} \times 1000 = 1/24 \text{ درصد}$$

میزان رشد طبیعی جمعیت در جهان، یکسان نیست. برخی از کشورهای جهان رشد بیش از ۳/۵ درصد و برخی رشد منفی دارند.

نکته: موضوع مهم در رشد جمعیت این است که نه تنها عامل طبیعی زادوولد در آن نقش دارد، بلکه مهاجرت از عوامل تأثیرگذار بر رشد جمعیت کشورها به شمار می‌رود.

نحوه محاسبه رشد مطلق جمعیت موالید و مرگ‌ومیر، رشد طبیعی جمعیت را نشان می‌دهد که اگر مهاجرت را به آن اضافه یا از آن کم کنیم، رشد مطلق جمعیت را به دست خواهیم آورد.

$$\text{مهاجرت} \pm (\text{مرگ‌ومیر} - \text{موالید}) = \frac{\text{رشد مطلق جمعیت}}{\text{کل جمعیت}} \times 1000$$

معمولاً برنامه‌ریزان برای برنامه‌ریزی‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، آموزشی، فرهنگی و دفاعی به آینده‌نگری جمعیتی نیاز دارند. قانون ۷۰، زمان دو برابر شدن جمعیت هر کشور را نشان می‌دهد.

$$\text{مدت زمان دو برابر شدن جمعیت} = \frac{70}{\text{نرخ رشد جمعیت}}$$

ساختمان جمعیت

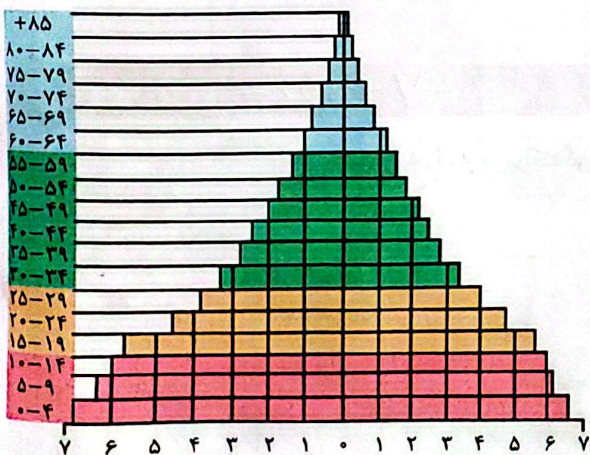
در مطالعات جمعیتی، بررسی ساختمان یا ترکیب جمعیت از اهمیت خاصی برخوردار است.

ساختمان جمعیت ویژگی‌های قابل اندازه‌گیری جمعیت را مورد بررسی قرار می‌دهد.

اطلاع از وضعیت سنی و جنسیتی جمعیت هر کشور از موارد قابل توجه برنامه‌ریزان است.

جمعیت کره زمین از لحاظ نسبت جنسیتی به جز در زمان‌های خاص، تفاوت چندانی ندارد، اما در طول زمان نسبت سنی در کشورها دچار تغییراتی می‌شود.

به دلیل اهمیت نسبت سنی در برنامه‌ریزی هر کشور از لحاظ سنی، جمعیت را به گروه‌های مختلفی دسته‌بندی می‌کنند.

اهمیت و کاربرد هرم سنی در هر کشوری هرم سنی به برنامه‌ریزان کمک می‌کند که با ساختمان سنی جمعیت کشور آشنا شوند و از آن برای برنامه‌ریزی بهتر استفاده کنند.

کاربردهای هرم سنی:

تحقق برنامه‌های تأمین اجتماعی - بهبود وضعیت سالمندان - ارتقای سطح سلامت جامعه - تأمین شغل برای حال و آینده - ایجاد فرصت‌های تحصیلی، تفریحی و رفاهی برای جوانان - امنیت ملی - جلوگیری از پیری جمعیتی
مرکز آمار ایران چهار گروه عمده سنی را در سال ۱۳۹۵ مشخص کرده است:

- ۱) کودکان و نوجوانان (تولد تا چهارده سالگی)
- ۲) جوانان (۱۵ تا ۲۹ سالگی)
- ۳) بزرگسالان (۳۰ تا ۵۹ سالگی)
- ۴) سالمندان (۶۰ تا ۸۵ سالگی)

۱- با توجه به نقش و اهمیت اطلاعات و آمار در برنامه‌ریزی‌های اقتصادی و اجتماعی کشورها به عنوان عضو خانواده، جایگاه سرشماری و جمع‌آوری اطلاعات را مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار دهید.

پاسخ: برنامه‌ریزی درست و دقیق برای آینده هر کشوری نیازمند اطلاعات و آمار دقیق علمی است. در غیر این صورت برنامه‌ریزان دچار خطای تشخیص خواهند شد و به جای تمرکز بر روی بخش‌هایی که لازم است به عنوان مثال بهداشت یا حمل‌ونقل بر روی بخش‌هایی تمرکز و سرمایه‌گذاری می‌کنند که نیاز جامعه را تأمین نمی‌کند.

۲- به هرم سنی ایران در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۰ توجه کنید. مقایسه‌ای بین هرم سنی ایران در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۰ انجام دهید و تغییرات آن را بررسی کنید.

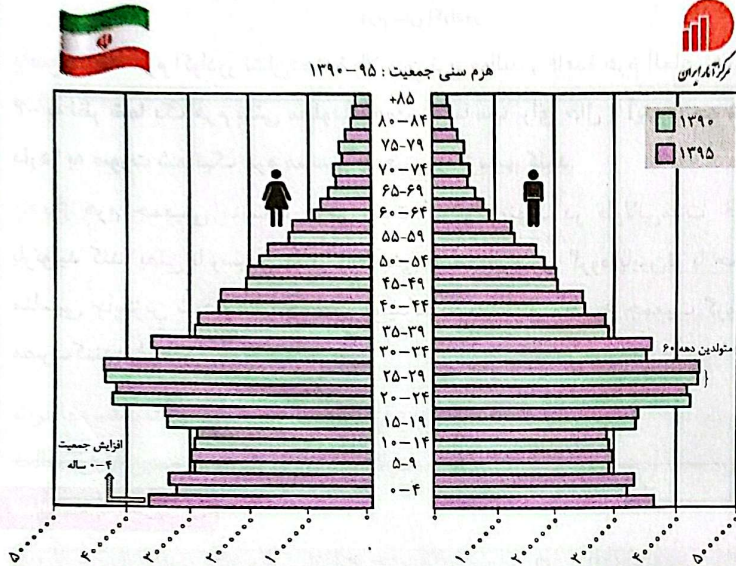
پاسخ: با توجه به این هرم سنی می‌توان این‌گونه برداشت کرد: ۱- تعداد زنان و مردان تقریباً برابر است.

۲- هرم نشان‌دهنده جوانی جمعیت است، چراکه قاعده هرم پهن‌تر از رأس آن است.

۳- تعداد فعالان اقتصادی بالا و بیشتر از کودکان و سالمندان است. **مقایسه‌ای بین هرم سنی ایران در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۰ انجام دهید و تغییرات آن را بررسی کنید.**

پاسخ: در سال ۱۳۹۵ جمعیت ۴- سال افزایش داشته است. جمعیت زنان و مردان تقریباً یکسان است.

گروه‌های سنی ایران را در سال ۱۳۹۵ مورد بررسی قرار دهید.

تولد تا ۱۴ سالگی	کودکان و نوجوانان
۱۵ تا ۲۹ سالگی	جوانان
۳۰ تا ۵۹ سالگی	بزرگسالان
۶۰ تا ۸۵+ سالگی	سالمندان

بیشترین جمعیت در کدام گروه سنی مشاهده می‌شود؟ این گروه سنی چه ویژگی‌هایی دارد؟

پاسخ: بیشترین جمعیت مربوط به بزرگسالان ۳۰ تا ۵۹ است. این گروه سنی، گروه فعال و جویای کار محسوب می‌شود.

چه مزایا و محدودیت‌هایی را برای کشور ما ایجاد می‌کنند؟

پاسخ: وقتی جامعه‌ای تعداد جمعیت جوان و بزرگسال آن زیاد است؛ یعنی تعداد زیادی جمعیت جویای کار و فعال دارد، بنابراین دولت می‌بایست زیرساخت‌های لازم برای این گروه را فراهم کند و با سرمایه‌گذاری در بخش‌های مناسب از نیرو و پتانسیل این جمعیت بهره‌کافی ببرد.

۳- با کمک هرم‌های سنی زیر، به سوالات پاسخ دهید.

میزان رشد موالید در کدام کشور بیشتر است؟

پاسخ: اکوادور

کدام کشور، افراد سالمند بیشتری دارد؟ پیامدهای آن چیست؟

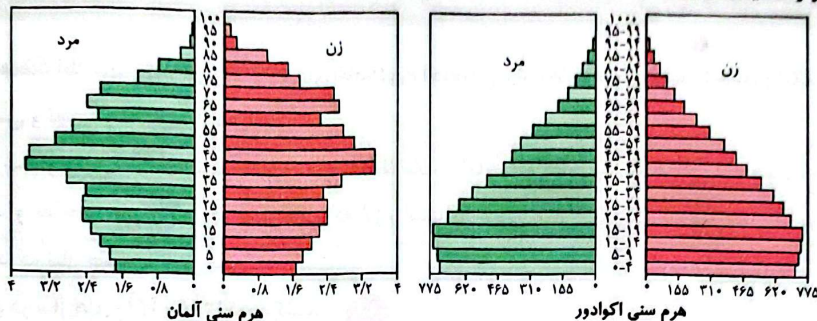
پاسخ: آلمان، این کشور با پیری جمعیت روبه‌رو است و میزان جمعیت فعال اقتصادی در آن کم است و این امر می‌تواند مانعی بر سر راه توسعه اقتصادی کشور باشد.

کدام کشور درصد جمعیت فعال اقتصادی بیشتر و چه مزایا و محدودیت‌هایی پیش رو دارد؟

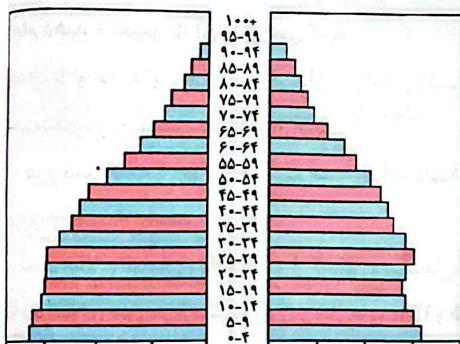
پاسخ: اکوادور

مزایا: وجود نیروی کار فعال برای بخش‌های مختلف اقتصاد، امکان پیش‌بردن برنامه‌های توسعه محدودیت‌ها: چنان‌چه برای اشتغال، مسکن، بهداشت و ... این گروه، برنامه‌ریزی مناسب و دقیقی انجام نشود، این گروه با آسیب‌های جدی مواجه خواهند شد.

قاعده هرم دو کشور را مقایسه کنید.

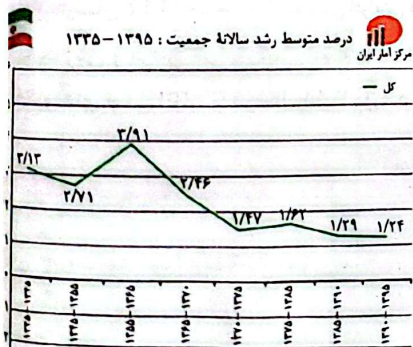
پاسخ: قاعده هرم اکوادور نشان‌دهنده بالابودن نرخ مولید و قاعده هرم آلمان نشان‌دهنده پایین بودن نرخ مولید است.

۴- به نظر شما یک هرم سنی مطلوب (جمعیت مناسب برای حال و آینده) چه شکلی دارد؟ به صورت شماتیک هرم مناسب جمعیتی را ترسیم کنید.

پاسخ: هرم جمعیتی مناسب، هرمی است که اولاً بتواند در طولانی‌مدت خود را بازتولید کند؛ یعنی با رسیدن یک گروه سنی به سنین پیری گروه پایین‌تر با جمعیت مناسبی جایگزین شود و ثانیاً جمعیت تولیدکننده بیشتر از مجموع جمعیت گروه‌های مصرف‌کننده باشد.

سیاست‌های جمعیت

دلایل افزایش سریع جمعیت و کاهش مرگ‌ومیر در دهه‌های اخیر: گسترش بهداشت و واکسیناسیون، لوله‌کشی و بهبود آب آشامیدنی، رونق صادرات نفت، رونق واردات مواد غذایی.

بیشترین و کم‌ترین رشد جمعیت به کدام سال‌ها مربوط است؟ چرا؟

روند کاهشی رشد جمعیت ← طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۷۵

در این دوره به واسطه اجرای سیاست‌های جمعیتی با رویکرد کنترل مولید، تعداد فرزندآوری خانواده‌ها بسیار کاهش یافت. ادامه روند کاهشی فرزندآوری طی دهه بعد موجب شد تا نرخ رشد جمعیت با افت شدیدی مواجه شود. به طوری که در سال ۱۳۹۵ میزان رشد به (۱/۲۴) رسید.

پیامدهای کاهش نرخ رشد جمعیت در آینده: بر هم خوردن تعادل جمعیتی (سن و جنس)، کاهش نیروی فعال و تضعیف نیروی دفاعی کشور ضرورت تأمین امنیت کشور ایجاب می‌کند تا در سیاست‌گذاری‌های جمعیتی مقوله تأمین نیروی دفاعی کافی برای حفظ تمامیت ارضی و حفظ حدود مرزها و مقابله با دشمنان میهن مورد نظر قرار گیرد.

نکته: اساساً نباید سیاست کنترل جمعیت به گونه‌ای باشد که هرم سنی کشور به سمت سالمندی و کهنسالی حرکت کند، زیرا این پدیده مانع اصلی بر سر راه توسعه اقتصادی جامعه خواهد بود.

مهاجرت

تعریف مهاجرت عبارت است از جابه‌جایی بین دو واحد جغرافیایی یا به عبارتی، ترک یک سرزمین و اسکان در سرزمین دیگر. مهاجرت از عوامل مهم در تغییرات جمعیت به شمار می‌رود.

مهاجرت نسبت به گذشته افزایش یافته به دلیل پیشرفت فناوری و پیشرفت وسایل حمل‌ونقل.

فعالیت ۸ - درس ۷ -

مهم ترین عوامل انسانی و طبیعی که در ایران سبب مهاجرت شده اند، عبارتند از:

- ۱) آریایی ها از شمال دریای خزر به علت سرما و از دست دادن چراگاه ها، به سمت جنوب دریای خزر (ایران) مهاجرت کردند.
- ۲) شاه عباس برای حفظ مرزهای شمالی ایران، تعدادی از قبایل کرد را که به رزم آوری و سلحشوری مشهور بودند، به نواحی شمال شرقی کشور فرستاد.
- ۳) پس از اصلاحات ارضی در دهه ۴۰، تعداد زیادی از روستاییان به علت نداشتن زمین و مشکلات اقتصادی به شهرهای بزرگ مهاجرت کردند.
- ۴) خشک شدن منابع آب منطقه سیستان که ناشی از بی توجهی به بند تاریخی هیرمند بود، باعث مهاجرت سیستانی ها به سرزمین گرگان شد.

فعالیت ۹ - درس ۷ -

شهر آبادان در استان خوزستان و جنوب غربی ایران واقع شده است. یکی از بزرگ ترین پالایشگاه های نفت جهان در این شهر قرار دارد. همچنین یکی از مناطق آزاد بازرگانی کشور محسوب می شود.

با وقوع جنگ تحمیلی رژیم بعثی عراق علیه ایران، این شهر تقریباً خالی از سکنه شد و پس از بازگشت ساکنان بازسازی این شهر آغاز گشت.

۱) مهاجرت اجباری و اختیاری مربوط به چه سال هایی می باشد؟

پاسخ: با احداث پالایشگاه آبادان، جمعیت جویای کار از نواحی مختلف کشور به این شهر مهاجرت کرد و این روند تا پیروزی انقلاب اسلامی ادامه داشت (مهاجرت اختیاری). با وقوع جنگ تحمیلی در سال ۱۳۵۹ دوره ای از مهاجرت اجباری از شهر آبادان شروع شد و جمعیت ساکن در این شهر و دیگر شهرهای جنوبی مجبور به مهاجرت به شهرهای دیگر شدند.

۲) عوامل انسانی و طبیعی اثرگذار بر این نوع مهاجرت ها، کدام است؟

پاسخ: عوامل طبیعی: ناحیه جغرافیایی و مجاورت با مناطق استخراج نفت و احداث پالایشگاه، رود کارون، رود قابل کشتیرانی است.

عوامل انسانی: سیاست گذاری ها و تصمیم گیری های حکومتی به عنوان مثال ایجاد منطقه آزاد تجاری، وقوع جنگ، نبود شرایط مناسب برای اشتغال

نمودار تغییرات جمعیتی شهر آبادان ۱۳۳۵ - ۱۳۹۵

۱۳۳۵	۱۳۴۵	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۵
۲۲۶,۰۸۳	۲۷۲,۹۶۲	۲۹۴,۰۶۸	۶	۲۰۶,۰۷۳	۲۱۹,۷۷۲	۲۹۸,۰۰۰